

Š T Ú D I E

ANTICKÉ POZNÁVANIE DUNAJA OD 8. STOROČIA PRED N. L. DO 1. STOROČIA N. L.

MICHAL H A B A J

HABAJ, Michal. The ancient exploration of the Danube, 8th – 1st centuries BC. *Historický časopis*, 2018, 66, 2, pp. 193-218, Bratislava.

The Danube was one of the most important rivers in ancient geography. Its upper and middle course divided the Romans from the tribes to the north, while its lower course separated the Greek world from the Scythians. In ancient thought it was not only a real natural barrier, but also the boundary of the oikumené, the meeting place between the civilized world and the mythical north. The study considers the phases of the process of discovering the Danube from its first mentions until Augustus, when its whole length was known as a result of Roman expansion. The whole process of exploration is evaluated on the basis of ancient sources, epigraphy and archaeological finds. Relevant events are mentioned, and the sources of various ideas and traditions are analysed.

Key words: Danube. Antiquity. Ancient geography. Herodotos. Augustus.

Úvod

Dunaj so svojou dĺžkou takmer tri tisíc kilometrov zohrával v antike jeden z najpodstatnejších prvkov geografického vnímania. V myslení antických vzdelancov rozdeľoval Európu na dve polovice a antický svet oddeľoval od neznámeho a bájami opradeného severu. Nebol iba geografickou hranicou, ale civilizačnou bariérou, prirodzenou i morálnou záštitou. Zároveň by bolo chybné ho vnímať výhradne ako hranicu. Dunaj znamenal i spojnicu, ktorú bolo možné prekročiť na lodiach pontónových mostov alebo cez zimu po hladine pokrytej ľadom. Ako dopravná tepna spájala kultúry, pozdĺž jeho toku prechádzali tovary i légie.

V očiach antických autorov získaval tok Dunaja svoju podobu celé stáročia. Cieľom mojej štúdie bolo naznačiť proces jeho spoznávania a poukázať na udalosti a širšie súvislosti, ktoré prispeli k získaniu poznatkov o rieke, a to s ohľadom

dom na mentálne predstavy a stereotypy antiky, ktoré celý proces spoluvytvárali. Chronologicky štúdiu rámcujú prvé zmienky o rieke a záver štúdie spadá do Augustovho obdobia a desaťročí, ktoré po ňom bezprostredne nasledujú, lebo v tom období už bol známy celý tok rieky.

Práca na antickej geografii so sebou nesie niekoľko podstatných metodologických špecifik, ktoré vyplývajú z odlišností medzi antickými a súčasnými mentálnymi vzorcami. Geografické vnímanie sa v antike iba vyvíjalo od hodologickeho vnímania ku kartografickému.¹ To ovplyvňovalo vnímanie priestoru, čo sa následne odrazilo i v procese poznávania a deskripcie toku Dunaja. Ďalší fenomén, ktorý sa pri antickej deskripcii objavuje, súvisí so samotnou povahou geografického poznávania, ktoré samo osebe v staroveku neexistovalo. Nárast geografických znalostí súvisel výhradne s obchodom, vyhľadávaním surovín, kolonizáciou alebo vojenskými výpravami. Gréci spoznávali iba sekvencie riek, a to v závislosti od toho, ktorou časťou ich toku prechádzali obchodné cesty. Dlho tak napríklad zostáva v gréckej pozornosti iba dolný tok Dunaja, lebo od sútoku so Sávou bol Dunaj pre prírodné podmienky obchodu neprístupný. V dôsledku čiastkovej znalosti tokov považovali antickí autori neraz dve rieky za jednu alebo jednu rieku za viacero tokov (napríklad Danuvius a Istros bývali považované za dve rieky, a naopak, jeden z prítokov Dunaja vo východných Alpách bol považovaný za Dunaj samotný). Ďalší podstatný prvok, ktorý zohral úlohu pri poznávaní Dunaja je roztratenosť a veľká variabilita antických správ. Gréckych a rímskych autorov, ktorí sa dotkli geografie Dunaja bolo iba niekoľko, ale správ, s ktorými sa stretli, bolo značné množstvo. Rozpoznať relevantné od nepodložených či nové od starých bolo v staroveku často neriešiteľné, preto v antickej literatúre neexistuje lineárny vývoj poznania, a neraz tak novší autori nereflektujú posledné objavy a archaizujúco opakujú starú tradíciu.

Napriek svojej závažnosti zostávala v bádanií téma antického poznávania Dunaja dlho za svojim významom. Nepochybne k tomu prispelo, že jeden z prvých autorov Karl Georg Brandis rozobral v roku 1901 postavenie Dunaja v antickej literatúre a v epigrafických pamiatkach do takých podrobností,² že jeho článok do veľkej miery vyčerpал tému. Nakoniec dodnes sa mu nevyhne nikto, kto sa otázkou Dunaja a antickej literatúry zaoberá. O viac ako tri desaťročia po Brandisovi

-
- 1 K vnímaniu priestoru v antike založenému na periploch a itineráriách pozri napr. JANNI, Pietro. *La mappa e il periplo*. Roma: Bretschneider, 1984. ISBN 9788885007791; HÄNGER, Christian. *Die Welt im Kopf. Raumbilder und Strategie im römischen Kaiserreich*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2001. ISBN 978352525235; HIRSCH, Eric – HANLON, Michael (eds.). *The Anthropology of Landscape*. Oxford: Blackwell, 2003. ISBN 9780198280101.
 - 2 Pod heslom *Danuvius* v *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Stuttgart: Metzler, 1901, zv. 5/1. Brandis rozobral vývoj percepcie antickej literatúry v otázkach prameňov Dunaja, ústia rieky, jej toku či názvoslovia. Poznávaniu rieky a udalostiam, ktoré ho vytvárali, sa venoval iba okrajovo.

sa čiastočne dotkol témy István Borzsák v práci o antickej percepcii Karpatskej kotliny,³ ale v porovnaní s Brandisom nič nové o Dunaji neprinesol. Túto problematiku stručne nadškrtoľ Emil Condurachi, ale jeho článok je už v mnohom prekonaný podrobnejšou analýzou antických autorov a pokrokom v archeológii.⁴ Roku 1986 sa so základným prehľadom venovaným objavovaniu toku Dunaja vrátil Dieter Timpe⁵ a ten istý autor sa nemohol Dunaju vyhnúť ani v rozsiahlom článku o objavovaní strednej Európy Rimanmi.⁶ V poslednom období vyšli ešte dve podnetné štúdie, ktoré sú na poznávanie Dunaja priamo naviazané. Prvou z nich je práca o prezentácii Dunaja a Haimu na Balkáne v antickej literatúre od Ancy Dan. Druhá, od Alexandra Podossinova, sa venuje problematike dvojitého ústia. Obe vyšli roku 2015 v tom istom zborníku.⁷

Grécke znalosti do piateho storočia pred n. l.

Prvé grécke správy o Dunaji sa týkali ústia a súviseli s pohybom Grékov v Čiernom mori. Je však viac ako zložité vyhodnotiť, čo Gréci poznali z Čiernomoria pred ôsmym storočím, lebo nosičom správ o gréckej prítomnosti v oblasti sú iba skromné archeologické nálezy a mýty, ktorých základ môže pochádzať ešte z mykénskeho obdobia,⁸ oboje sú teda ťažko interpretovateľné. Najstaršia séria gréckych mýtov spojených s Čiernym morom pojednávajúca o lodi Argo a jej pasažieroch, bájnych Argonautoch, síce smeruje do Čierneho mora, ale platí pri nej, že jej aktuálna forma je vždy naviazaná na poznatky generácie, ktorá ju vytvára.⁹ Najstaršie varianty príbehu o Argonautoch zrejme nesmerovali do Kol-

-
- 3 BORZSÁK, István. *Die Kenntnisse des Altertums über das Karpatenbecken*. Dissertationes Pannonicae I, 6. Budapest: Pázmány Univ., 1936.
 - 4 CONDURACHI, Emil. Le Danube dans l'horizon géographique ancien. In *Starinar N. S.*, 1969, roč. 20, s. 29-34. *Ego non vidi*. Zmienka o neaktuálnosti článku vychádza z DAN, Anca. L'Istros chez Herodote. In *Dacia*, 2011, roč. 55, s. 26. ISSN 0070-251X.
 - 5 Pod heslom *Donau* v *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, zv. 6, 1986. ISBN 3110104687. Timpe vypracoval historický prehľad na stranách 17-26.
 - 6 TIMPE, Dieter. Mitteleuropa in der Augen der Römer. In *Bonner Jahrbücher* 2007 (vyšlo v 2010), č. 207, s. 12. ISSN 3792705028.
 - 7 TSETSKHLADZE, Gocha – AVRAM, Alexander – HARGRAVE, James (eds.). *The Danubian Lands between the Black Aegean and Adriatic Seas*. Oxford: Oxford University Press, 2015. ISBN 9781784911928.
 - 8 O vzájomných kontaktoch sa hovorí na základe nálezov mečov a dvojitých sekier pochádzajúcich zo 14. storočia. Zrejme ide o napodobeniny mykénskych originálov, nájdené boli na pobreží Bulharska. Na západnom pobreží sa tiež našli bronzové ingoty a kotvy typické pre Stredomorie z konca bronzovej doby. VANSCHOONWINKEL, Jacques. Mycenaean Expansion. In TSETSKHLADZE, Gocha (ed.). *An Account of Greek Colonies and other Settlements Overseas*. Leiden: Brill, 2006, s. 77-78, 101. ISBN 9789004122048.
 - 9 Daniela Dueck celkom jasne preukázala tento posun pri porovnaní gréckej verzie príbehu Argonautov s neskorším rímskym variantom, ktorý reflektuje novšie geografické znalosti.

chidy,¹⁰ ale dostali sa tam až s rozšírením poznatkov o Čiernomorí. Tento proces dokumentuje predovšetkým fakt, že prvý kto Kolchidu v súvislosti s príbehom Argonautov explicitne spomína, je Eumelos z Korintu, ktorý tvoril na prelome 7. a 6. storočia,¹¹ teda v čase milétskej expanzie do Čiernomoria a v čase, keď už na čiernomorskom pobreží stáli prvé grécke osady. Na základe tohto princípu môžeme povedať, že najkompletnejšie zachovaný príbeh Argonautov v našich rukách, ktorý pochádza od Apollónia Rhodského, nevypovedá o gréckych výpravách do Čierneho mora pred ôsmym storočím, ale hlavne o gréckych geografických znalostiach Apollóniovej doby, teda o treťom storočí pred n. l. Nezostáva viac ako priznať, že o gréckej prítomnosti v Čiernomorí pred 8. storočím pred n. l. bezpečne nevypovedá žiaden prameň.

Na čosi istejšiu pôdu pri rekonštrukcii gréckych znalostí o Dunaji sa dostávajú až v ôsmom storočí. To zažilo jednu z najsilnejších vln gréckeho vyst'ahovateľstva vôbec. Posledná generácia Grékov tohto obdobia zakladala v južnej Itálii a na Sicílii novú osadu už takmer každé dva roky.¹² Proces, ktorý sa v historiografii zvykne označovať ako Veľká grécka kolonizácia, zasiahol i Čierne more.

Na základe antickej literatúry a ojedinelých archeologických nálezov je zjavné, že v ôsmom storočí Gréci uskutočnili v Čiernomorí prvé, zrejme prospekčné, plavby.¹³ Niektoré z nich viedli už i popri západnom pobreží. V homérskych eposoch (polovica 8. stor. pred n. l.) sa však Dunaj ešte ani raz nespomína. Skladby síce viackrát narážajú na Thrákov,¹⁴ ktorí žili medzi Grékmi a Dunajom, ale Thrácia sa dostala do zorného uhla gréckej geografie už z Egeidy a na základe

DUECK, Daniela. *Geographie in der antiken Welt*. Darmstadt: Zabern, 2013, s. 37. ISBN 9783534262533.

- 10 Naznačuje to a ďalšiu literatúru pridáva VANSCHOONWINKEL, ref. 8, s. 90. Minimálne sa v najstarších zmienkach žiadne toponymá, ktoré by príbeh spájali s Čiernym morom, nevyskytujú. Ešte i fragment Mimnerma (floruit 630 – 600 pred n. l.) zostáva iba v rovine báje a žiadne konkrétne miesto nespomína, pre text BARNSTONE, Willis (trans.). *Ancient Greek Lyrics*. 4. vyd. Indianapolis: Indiana University Press, 2010, s. 90. ISBN 2009015795.
- 11 Tradícia ho síce na základe poznámky Eusébia z Kaisareie kládla do polovice ôsmeho storočia, ale posledný výskum podporuje nižšie datovanie. WEST, Martin. Eumelos: A Corinthian Epic Cycle? In *The Journal of Hellenic Studies*, 2002, roč. 122, s. 109. ISSN 0075-4269.
- 12 ANTONACCIO, Carla. Colonisation, Greece on the Move, 900–480. In SHAPIRO, Alan. (ed.). *The Cambridge Companion to the Archaic Greece*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, s. 202. ISBN 9780521822008.
- 13 Správy z prvých gréckych výprav do Čiernomoria zostali uchované v orálnej tradícii v podobe bájí a povestí. Viaceré z nich sa spájajú práve s Čiernomorím. Pre ich výpočet pozri TSETSKHLADZE, Gocha. The Black Sea. In RAAFLAUB, Kurt – WEES, Hans (eds.). *A Companion to Archaic Greece*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2009, s. 330. ISBN 2008046992.
- 14 HOMÉR. Ílias. Ed. Helmut van Thiel. Hildesheim: Georg Olms, 1996, 6. 130, 9. 5, 10. 434-5 atď. ISBN 9783487094595 (ďalej Hom. Il.); HOMÉR. *Odyssea*. Helmut van Thiel. Hildesheim: Georg Olms, 1991, 8. 361. ISBN 9783487094571 (ďalej Hom. Od.).

týchto zmienok sa o znalostiach homérskej doby o Čiernom mori hovoriť nedá. Z homérskeho správy je zrejmé len toľko, že grécke znalosti omnoho nepresahovali oblasti úžin.¹⁵ Správy o kmeňoch žijúcich ďalej pri pobreží podľa všetkého pochádzali od Thrákov, z čoho rezultuje povrchná znalosť o Mýsoch¹⁶ či nomádov na severe.

Pre slabé znalosti o Čiernom mori kritizovali homérske eposy už starovekí autori. Podľa Eratosthena a Apollodóra Homér o týchto krajoch nič nevedel. Eratosthenes to okrem iného dokazuje absenciou Dunaja v eposoch, ktorá sa podľa neho nedá vysvetliť inak ako Homérovou neznalosťou rieky, lebo inak by ju podľa neho básnik určite spomenul, keďže práve rieky tvorili v Homérovom uvažovaní hranice geografických celkov.¹⁷ Eratosthenes tiež dodáva, že v homérskom období sa neplavili grécke lode v Čiernom mori kvôli silným prúdom a nebezpečným kmeňom žijúcim pri pobreží. V dôsledku toho Gréci more v tom období označovali ako „Nehostinné“.¹⁸

Eratosthenov komentár potvrdzuje i archeológia. Chýbajúce archeologické nálezy naznačujú, že grécke kontakty so západným pobrežím Čiernomoria boli v priebehu ôsmeho storočia iba minimálne, ak vôbec nejaké. Prvé nálezy gréckej keramiky z oblasti, kde neskôr vznikla grécka osada Istros, teda neďaleko ústia Dunaja, pochádzajú až z obdobia okolo roku 720 pred n. l.¹⁹

15 Tradícia zachovaná v eposoch napríklad nehovorí ani o rieke Halys a Paflagóncov iba spomína (Hom. Il. 2. 851, 856), ale presne nelokalizuje, čo poukazuje na malé znalosti o čiernomorskom pobreží.

16 Práve na základe zmienok o Mýsoch neskorší geograf Strabón (prelom letopočtu) predpokladal, že Homér nielenže dobre poznal čiernomorské pobrežie, ale vedel aj o Dunaji. STRABÓN. *Geografia*. Ed. Stefan Radt. *Strabons Geographika*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2002–2011, 1. 1. 10, 12. 3. 26. (ďalej Strab.). Homér skutočne spomína Thrákov i Mýsov, Hom. Il. 13. 3–6, 2. 825. Mohol však myslieť na Mýsov v Európe, ale i v Malej Ázii. Strabón poznal tradíciu, podľa ktorej prišli Mýsovia do Malej Ázie z Európy. O presune Mýsov (ale z Malej Ázie do Európy) hovoril i HERODOTOS. *Dejiny*. Ed. et trans. Josef Feix. *Herodot. Historien*. Düsseldorf: Artemis & Winkler, 2001, 7. 20. ISBN 3760815391. (ďalej Hdt.). Tradíciu o presune Mýsov spoza Dunaja do Malej Ázie zasa zmenil Artemidoros, pozri Strab. 12. 8. 1. Strabón na základe Poseidónia predpokladal, že básnik mal na mysli práve európskych Mýsov. Pozri Strab. 7. 3. 2. Strabónov názor na túto otázku však už v staroveku zďaleka nebol prijímaný jednohlasne. Od samotného geografa vieme, že mnoho Grékov považovalo Mýsov v Thrácii iba za dielo Homérovej invencie, poprípade sa objavil i názor, že Homér hovorí o Mýsoch v Malej Ázii. (7. 3. 10). Keďže Homér podľa všetkého myslel na maloázijských Mýsov, nič viac nedokazuje, že by vedel čosi bližšie o západnom pobreží Čierneho mora a o Dunaji.

17 Strab. 7. 3. 6, 12. 3. 26.

18 Strab. 7. 3. 6.

19 GRAHAM, Alexander. The colonial expansion of Greece. In BOARDMAN, John (ed.). *The Cambridge Ancient History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, zv. 3/3, s. 123. ISBN 0521234476.

Omnoho častejšie nazreli grécki prospektori a obchodníci do Čierneho mora v siedmom storočí.²⁰ Prelom 8. a 7. storočia a prvá polovica 7. storočia už z tohto pohľadu museli byť skutočne intenzívnejšie. Gréci sa dostali do užšieho kontaktu s Thrákmi, od ktorých prijali názov rieky Istros,²¹ ktorý sa v krátkom čase rozšíril po celom gréckej svete. Uchováva ju dokonca i básnické skladby vychádzajúce zo života vo vnútrozemí a známe pod autorským menom Hesioda (počiatok 7. storočia pred n. l.),²² či váza zo Smyrny s menom istého Istrokla z konca siedmeho storočia.²³ Už v tomto období sa tiež Dunaj zrejme v povestiach a ľudovom povedomí stáva severnou hranicou známeho sveta, za ktorou žijú bájni Hyperborejci.²⁴

Plavby sa množili a Miléťania, ktorí viedli do Čiernomoria najpočetnejšie výpravy, spoznali západné pobrežie do tej miery, že v druhej polovici storočia mohli v oblasti pomýšľať na založenie osád.²⁵ Okolo roku 630 pred n. l. vybudovali pri ústí Dunaja svoju prvú osadu na západnom pobreží, známu ako Istros.²⁶ Podľa toho, kde si zvolili miesto pre budúcu osadu, je zjavné, že oblasť podrobne poznali. Roviny okolo rieky poskytovali priestor pre pestovanie obilia a zároveň rieka ponúkala výhodné možnosti pre prepravu tovarov, lebo pozdĺž jej toku mohli obchodníci nadviazať obchodné styky s thráckymi kmeňmi, čo sa plne prejavilo už v šiestom storočí, keď sa grécke produkty dostávali až 500 kilometrov do thráckeho vnútrozemia.²⁷ Gréci spoznali v dôsledku týchto aktivít pomerne podrobne oblasť ústia a čiastočne i dolného toku. Podrobnejšie správy o oblasti sa odrážajú aj v básnickej tvorbe, keď sa niekedy po roku 600 pred n. l.

20 ANTONACCIO, ref. 12, s. 207.

21 K dácko-thráckemu pôvodu názvu *Istros* pozri KATIČIČ, Radoslav. *Ancient Languages of the Balkans*. 1. zv. Paris: Mouton, 1976, s. 144. ISBN 0333258827.

22 Konkrétne v HESIODOS. *Zrodenie bohov*. Ed. et trans. Otto Schönberger. *Hesiod, Theogonie*. Stuttgart: Philipp Reclam, 2002, v. 339. ISBN 3150097630. Diela asociované s menom Hesioda vznikli na úplnom konci ôsmeho, resp. začiatku siedmeho storočia. Skôr sa prikláňam k siedmemu storočiu. Moderné bádanie sa zhoduje minimálne v tom, že boli zapísané neskôr ako eposy, ktoré sú známe ako dielo Homéra. Básnické skladby sú naviazané na život vo vnútrozemí, ale nemôžeme pritom opomenúť, že podľa tradície bol Hesiodov otec námorník. K týmto otázkam pozri MOST, Glenn. Introduction. In *Theogony, Works and Days, Testimonia*. Cambridge: Harvard University Press, 2006, xii–xxv. ISBN 9780674996229.

23 Podľa Boardmana je meno odvodené od Istru. BOARDMAN, John. *Greek Overseas*. Harmondsworth: Penguin, 1964, s. 258. ISBN 9780500281093.

24 V neskoršom období táto tradícia zaznieva u PINDAROS. *Olympské spevy*. Trans. Anthony Verity. *The Complete Odes*. Oxford: Oxford University Press, 2007, 3. 25ff, 8. 64. ISBN 9780192805539.

25 TSETSKHLADZE, ref. 13, s. 335.

26 TSETSKHLADZE, ref. 13, s. 336.

27 TSETSKHLADZE, ref. 13, s. 343.

objavuje v skladbe *Aithiopsis* zmienka o ostrove Leuké, vzdialenom 35 kilometrov na východ od dunajskej delty.²⁸

Od 8. do konca 6. storočia tak Gréci podrobne spoznali dunajskú deltu, prijali od miestneho obyvateľstva označenie rieky Istros, ktoré zostane súčasťou gréckeho slovníka a bezpochyby spoznali i časť povodia rieky smerom do vnútrozemia. Ako ďaleko sa však pozdĺž dolného toku dostali a kam až siahali ich geografické predstavy nevieme.

Herodotos a grécke znalosti o Dunaji v piatom storočí

Naša predstava o gréckych znalostiach o Dunaji by bola omnoho bohatšia, keby sa nám zachovalo dielo gréckeho geografa Hekataia z Miléta. Hekataios sa narodil okolo roku 550 pred n. l. a jeho geografické informácie zahŕňali celú oikumenu (Grékom známy svet).²⁹ Z fragmentov jeho diela vieme vyvodit', že poznal nielen ústie Dunaja, ale i časť toku vo vnútrozemí. Dá sa tak usudzovať na základe toho, že Hekataios už nespomínal iba osady na pobreží,³⁰ ale disponoval i správami o kmeňoch žijúcich na juh od rieky, konkrétne spomína Krobyzov a Trizov.³¹

Keďže sa Hekataiovo dielo nezachovalo, čerpáme správy o gréckych znalostiach v piatom storočí takmer výhradne od Herodota z Halikarnassu (490/480 – 424? pred n. l.). Ten nám poskytuje v tomto smere najviac informácií nielen spo-

28 *Aithiopsis*. Ed. et trans. Martin West. *Greek Epic Fragments*. Cambridge: Harvard University Press, 2003, s. 112. ISBN 0674996054. Skladba bývala tradične pripisovaná Arktinovi z Milétu, ktorého pôsobenie sa datuje až do ôsmeho storočia. Mnohé prvky však prezrádzajú neskorší vznik a samotný ostrov Leuke je spomínaný v kontexte udalostí zahŕňajúcich i amazonskú kráľovnú Penthesileu, ktorá sa prvýkrát objavuje v gréckom umení až okolo roku 600 pred n. l. K tomu pozri WEST, tamže 28, s. 15.

29 Bola to pravdepodobne Hekataiova mapa, ktorú spomína Herodotos (IV. 49) v súvislosti s medenou doskou, na ktorej bol vyrytý celý zemský okruh a ktorú so sebou priniesol milétsky tyran Aristagoras do Sparty. K tomuto predpokladu a k mape pozri BICHLER, Reinhold. Herodotos Historien unter dem Aspekt der Raumerfassung. In RAHMANN, Michael. *Wahrnehmung und Erfassung geographischer Räume in der Antike*. Mainz: Zabern, 2007, s. 74. ISBN 9783805337496. K prekladu a niektorým vysvetlivkám k tomuto miestu Herodotovho textu pozri aj SEGEŠ, Vladimír – ŠEĐOVÁ, Božena (eds.). *Pramene k vojenským dejinám Slovenska I/1*. Nemšová: Vojenský historický ústav, 2010, s. 15. ISBN 97880970434.

30 Napríklad o Orgame, pre text pozri WORTHINGTON, Ian (ed.). *Die Fragmente der griechischen Historiker*. Leiden: Brill, 1998, I F 172. ISBN 9781444351040 (ďalej FG rH).

31 FG rH I F 170. Hekataiova lokalizácia Krobyzov i Tirozov je síce pomerne fádna, ale iba ťažko mohol v tom čase stanoviť hranice presnejšie. Oba kmene sú takmer neznáme, patrili buď ku Gétom, alebo Thrákom. MIHAILOV, G. Thrace before Persian Entry into Europe. In BOARDMAN, John – EDWARDS, Iorwerth – HAMMOND, Nicholas – SOLLBERGER, Edmond. *Cambridge Ancient History*. Zv. 3/2. 6. vyd. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 598. ISBN 0521227178.

medzi autorov piateho storočia, ale spomedzi gréckych autorov až po Strabóna vôbec. Ako prvý autor sa snažil informovať svojich čitateľov nielen o dolnom toku a ústí rieky, ale o celom povodí od prameňov až po ústie.

Pramene Dunaja Herodotos lokalizoval do krajiny Keltov, pri meste Parene. Pripomína tiež, že rieka sa vlieva do Čierneho mora pri osade Istros, kde sídlia milétski osadníci.³² Ako prvý hovorí, že ústie má päť ramien a že rieka je splavná smerom od mora. Dunaj zároveň považoval za najmohutnejšiu z riek a v čom je jeho správa úplne jedinečná, ako jediný v priebehu niekoľkých minulých i budúcich storočí vymenováva prítoky Dunaja, čím nás necháva nahliadnuť do gréckej predstavy o povodí rieky vo vnútrozemí. Ako prvé prítoky spomína rieky z územia Skýtov – hovorí tu o Porate, Tiarante, Arase, Naparise a Ordesse. Pokračuje na západ a tvrdí, že z územia Agathyrsov priteká rieka Maris,³³ zo severu z pohoria Haimos pritekajú Atlas, Auras a Tibisis. Z územia Krobyzov Athrys, Noes a Artanes, z územia Paionov a Rhodopského pohoria Skios. Z Illýrie priteká Angros, vlieva sa do Brongu a ten následne do Dunaja. Ako posledné prítoky spomína rieky, ktoré pritekajú z krajín za územím Ombrikov a sú to Karpis a Alps. Herodotovu deskripciu uzatvára konštatovanie, že Dunaj preteká celou Európou.³⁴

Podľa Herodota tok Dunaja poznali mnohí ľudia, lebo preteká obývanými krajinami.³⁵ Keď sa nebudeme na jeho správy o rieke pozeráť z pohľadu dnešných vedomostí, tak musíme uznať, že svojou deskripciou vzbudzuje skutočne dojem, že pozná celý tok rieky. Naznačuje ho z východu na západ, vie kde rieka pramení, kde sa vlieva, aké sú jej prítoky a ktoré kmene pozdĺž nej žijú. Herodotov opis tak u svojich gréckych poslucháčov a čitateľov mohol vyvolať dojem, že tok rieky je známy v celej svojej dĺžke. Pri prenose Herodotových vedomostí na dnešnú mapu však vzbudzujú Gréckove informácie omnoho skromnejší dojem.

Spomedzi prítokov Dunaja menuje Poratu, teda dnešný Prut, Tiarantus, zrejme dnešnú rieku Siret, ďalej Araros, Napolis a Ordessos. Posledné tri menované môžu byť buď prítokmi Siretu, alebo pokiaľ Tiarantus nie je Siret, tak by sa jednalo o prítoky pretekajúce Valašskom.³⁶ Keď sa posunieme ďalej, spomína rieku Maris, teda dnešnú Mureš³⁷ a nasledujú prítoky z pohoria Haimos. V antickej literatúre sa toto toponymum vzťahuje k pohoriu na severe Thrácie. Jeho

32 Hdt. 2. 33.

33 Hdt. 4. 47-48.

34 Hdt. 4. 49.

35 Hdt. 2. 34.

36 ASHERI, David – LLOYD, Alan – CORCELLA, Aldo. *A Commentary on Herodotus Books I – IV*. Oxford: Oxford University Press, 2007, s. 617. ISBN 9780198149569; pre možné identifikácie tiež DAN, ref. 4, s. 53.

37 ASHERI, ref. 36, s. 618.

lokalizácia sa však líši a zatiaľ čo podľa jedných autorov sa pohorie rozkladalo od Jadranského mora až po Čierne more, podľa iných zodpovedalo približne dnešnému pohoriu Stará Planina.³⁸

Čo presne rozumel pod Haimom Herodotos jasné nie je, zdá sa však, že i základom jeho chápania Haimu bola dnešná Stará Planina s čiastočným presahom na západ. Z Haimu do Dunaja, teda z juhu na sever, pritekajú podľa Herodota Atlas, Auras, Tibisis. Lokalizácia týchto riek zostáva hypotetická.³⁹ Zatiaľ čo názov Atlas prezrádza thrácky pôvod, takže zrejme skutočne ide o rieku tečúcu smerom na sever,⁴⁰ v prípade Tibisis sa Herodotos mohol zmýliť. Pomýliť sa mohli už jeho informátori, lebo pokiaľ je Tibisis zhodná s riekou Tibisca, známou od Klaudia Ptolemaia,⁴¹ tak hovoríme o dnešnej rieke Timiș, teda nie pravom, ale ľavom prítoku Dunaja. O pravé toky podľa všetkého skutočne ide v prípade riek Athrys, Noes a Artanes.

Podľa Herodotových znalostí pretekajú územím tráckych Krobyzov, lokalizovaných na juh od Dunaja už Hekataiom.⁴² Bližšie zo spomínaných riek je identifikovaný iba Athrys, súčasná rieka Jantra,⁴³ ktorá preteká severným Bulharskom. Herodotos ďalej spomína rieku Skios, všeobecne považovanú za dnešnú bulharskú rieku Iskar.⁴⁴ V Tribalskej rovine sa podľa Herodota vlieva rieka Angros do Brongu, a ten sa vlieva do Dunaja. Tribalovia žili približne na území dnešného južného Srbska a západného Bulharska a rieky Angros a Brongos sú všeobecne považované za modernú Južnú a Západnú Moravu, ktorých sútokom vzniká Veľká Morava pretekajúca Moravskou, Herodotovou Tribalskou, rovinou.⁴⁵

Z pohľadu vyhodnotenia Herodotových vedomostí o Dunaji ďalej na západ sú kľúčové jeho zmienky o riekach Karpis a Alpis. Niektorí komentátori videli

38 Širšie rozmedzie Haimu napríklad AMMIANUS MARCELLINUS. *Rímske dejiny*. Ed. et trans. Wolfgang Seyfardt. *Ammianus Marcellinus: Römische Geschichte I – IV*. Berlin: Akademie Verlag, 1968-71, 21. 10. (ďalej Amm. Marc.); pre menší rozsah pohoria napr. PLÍNIUS STARŠÍ. *Prírodoveda*. Trans. Harris Rackham, William Jones, David Eichholz. *Pliny. Natural History I – X*. Cambridge: Loeb Classical Library, 4. 18. (ďalej Plin NH). Pre identifikáciu Haimu so Starou Planinou už SMITH, William. *Dictionary of Greek and Roman Geography*. London: Walton and Maberly, 1854, s. v. Haemus.

39 Pre možnosti pozri DAN, ref. 4, s. 53.

40 ASHERI – LLOYD – CORCELLA, ref. 36, s. 118.

41 PTOLEMAIOS. *Geografia*. Ed. et trans. Alfred Stückelberger, Gerd Grasshoff. *Ptolemaios, Handbuch der Geographie*. Basel: Schwabe, 2006, 3. 10. 12. ISBN 3796521487 (ďalej Ptol.).

42 FGh I F 170.

43 ASHERI – LLOYD – CORCELLA, ref. 36, s. 618.

44 Thukydides ju označuje ako Oskios, THUKYDIDES. *Dejiny peloponézskej vojny*. Trans. Peter Kuklica. Martin: Thetis, 2010, 2. 96. ISBN 9788097011543 (ďalej Thuc.).

45 CROSSLAND, Ronald. Linguistic problems of the Balkan area in the late prehistoric and early Classical period. In BOARDMAN, John (ed.). *Cambridge Ancient History 3/1*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 837. ISBN 0521224969.

v menách týchto riek prvú pripomienku stredoeurópskych pohorí.⁴⁶ Naznačoval by to i kontext, keď Herodotos v súvislosti s týmito dvoma riekami pripomína, že Dunaj tečie celou Európou. Herodotos navyše špecifikuje, že tečú za územím Ombrikov, teda Umbrov.⁴⁷ Tí obývali krajinu strednej Itálie v oblasti medzi Picenmi a Pádou, ale pojem Umbria nemal presné hranice. Tie sa niekedy posúvali až po Jadranské more⁴⁸ a smerom na sever až k dnešnej Brescii.⁴⁹ Karpis a Alpis by tu sa tak mali nachádzať niekde na severovýchod od Itálie. No v spojení riek s pohoriami zostáva mnoho nevyjasneného. Pohorie Karpát sa začalo označovať názvom Karpathy až niekoľko storočí po Herodotovi. Prvýkrát sa zmieňuje o pohorí pod týmto názvom Klaudios Ptolemaios, a to iba v súvislosti s juhovýchodnými oblasťami Karpát.⁵⁰ Predstavu o Karpatoch v dnešnom geografickom rozmedzí mal až Jordanes (6. stor.).⁵¹ Je možné, že názov pohoria je odvodený od thráckeho kmeňa Karpov,⁵² ktorí obývali juhovýchodnú časť karpatského oblúka, Herodotom označovanú ako Haimos.⁵³ Podľa Duridanova je Karpis dácky názov, ktorý je odvodený od slova *karpě*, t. j. skala a ide podľa neho o riekú v Dácii.⁵⁴ V poslednom období sa však Corcella prihovára za možnosť

-
- 46 Karpis a Alpis identifikoval s pohoriami už Niebuhr roku 1811 v jeho *Römische Geschichte* a jeho závery schválil i britský recenzent Julius Charles Hare v recenzii v *The Westminster Review*, 1829, roč. 11, s. 369. ISSN 2044-6853. Nepochybovali o tom tiež komentári Herodotovho diela How a Wells v komentári k Herodotovej pasáži 4. 49 (*Commentary on Herodotus*. Cambridge: Cambridge University Press, 1912.). Martin Ninck dokonca nielenže nepochyboval o tom, že oba názvy sa viažu k pohoriam, ale Herodota i skritizoval za to, že z pohorí spravil rieky (*Die Entdeckung von Europa durch die Griechen*. Basel: Benno Schwabe, 1945, s. 11).
- 47 Plínius Starší napríklad hovorí: „*Umbrorum gens antiquissima Italiae existimatur, ut quos Ombrios a Graecis putent dictos*“. („*Lud Umbrov je považovaný za najstarší v Itálii, verí sa tomu, že Gréci ich nazývali Ombrikmi*“). Prekl. autora článku). Plin. NH. 3. 112-113.
- 48 SHIPLEY, Graham. *Commentary*. In *Pseudo-Scylax's Periplus*. Exeter: Phoenix, 2011, s. 103. ISBN 9781904675839. Až k dnešnému Rimini ich posúval Strabón (5. 1. 11, 5. 2. 1).
- 49 Poukázal na to na základe toponým a jednej antickej správy BRIQUEL, Dominique. À propos de nom de Ombriens. In *Mélanges de l'Ecole française de Rome*, 1973, roč. 85, č. 2, s. 359. ISSN 0223-5102.
- 50 Ptol. 3. 5. 1.
- 51 JORDANES. *Dejiny Góto*v. Trans. Leonette Möller. *Die Gotengeschichte*. Wiesbaden: Marix, 2012, 34, ISBN 9783865392886.
- 52 HERRMANN, Albert. Karpates. In *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Stuttgart: Metzler, 1901, zv. 10/2, stl. 1999.
- 53 BRANDIS, ref. 2, stl. 2111.
- 54 DURIDANOV, Ivan. Thrakische und dakische Namen. In EICHLER, Ernst – HILTY, Gerold – LÖFFLER, Heinrich – STEGER, Hugo – ZGUSTA, Ladislav (eds.). *Nameforschung. Ein internationaler Handbuch zur Onomastik*. Berlin; New York: De Gruyter, 1995, s. 831. ISBN 3110114267.

zladit' Karpis s Kolapisom známym z diela Plínia Staršieho.⁵⁵ Išlo by tak o súčasnú rieku Kupa, ktorá sa vlieva do Sávy a spája dunajský riečny systém s Alpami. Skutočne ide o lákavú možnosť. Všetky tieto varianty pritom protirečia asociácii Herodotovej rieky so súčasným pohorím.

V pojme Alps zaiste zaznievajú keltské správy. Základ slova vychádza z keltského *albo/albio*, ktoré v sebe nesie odkaz na nadpozemské, čosi čo je hore a vytvára priestor pre pomenovanie vysokých pohorí alebo z nich tečúcich riek.⁵⁶ V tomto zmysle by mohlo ísť o ktorúkoľvek rieku či pohorie. Dodnes tak platia v súvislosti s identifikáciou riek a moderných pohorí Fischerove slová z roku 1972: „*O možnosti, že mená Karpis a Alps odrážajú názvy pohorí Karpaty a Alps ... sa diskutovalo tak isto bez presvedčivého výsledku ako o otázke, s ktorými riekami by mohli byť identifikované.*“⁵⁷ Nemôžeme tiež zabudnúť na fakt, že hľadať pohoria za Herodotovým označením riek je samo osebe pomerne odvážnym deformovaním pôvodnej správy. Zároveň musíme súhlasiť s Heubergerom, že Herodotos sa podľa všetkého o riekach dozvedel v južnej Itálii,⁵⁸ a teda môže ísť o ktorúkoľvek rieku východoalpskej oblasti. Nič v tejto súvislosti nenásvedčuje tomu, že by Herodotos tušil čosi bližšie o strednom toku Dunaja od miesta, kde sa doň vlieva Sáva.

Hoci Herodotos nevedel nič o strednom toku Dunaja, dostal sa k správam o prameňoch rieky na území Keltov. K tomu poznamenáva, že je to v oblasti mesta Parene, za Heraklovými stĺpmi (dn. Gibraltar) a Kynétmi obývajúcimi úplný západ Európy. Parene býva niekedy identifikované ako moderná obec Port-Vendres (Portus Pyrenaeus),⁵⁹ ide však iba o odvážny odhad a nič viac.⁶⁰ Hľadať za Parene Pyreneje tiež presahuje možnosti presvedčivej argumentácie.⁶¹

55 Ide o poznámku v NH 3. 148. U Strabóna (7. 5. 2) sa rieka objavuje ako Kalapis. ASHERI – LLOYD – CORCELLA, ref. 36, s. 682.

56 Tak napríklad MEID, Wolfgang. Über Albiön, elfydd, Albiorix und andere Indikatoren eines keltischen Welbildes. In BALL, Martin John (ed.). *Celtic Linguistics: Readings in the Brythonic Languages*. Amsterdam: Benjamin, s. 435-439. ISBN 9027235657.

57 FISCHER, Franz. Die Kelten bei Herodot. In *Madriider Mitteilungen*, 1972, roč. 13, s. 120. ISSN 0418-9744. Fischer prináša i bibliografiu.

58 HEUBERGER, Richard. Die Anfänge des Wissens von den Alpen. In *Zeitschrift für schweizerische Geschichte*, 1950, roč. 30, č. 3, s. 346. ISSN 0036-7834.

59 ASHERI – LLOYD – CORCELLA, ref. 36, s. 262. Portus Pyrenaeus u Tita Lívia (34. 8). Pre text pozri GÜTHLING, Otto – MÖLLER, Leonette (ed. et trans.). *Römische Geschichte*. Wiesbaden: Marix, 2009. ISBN 9783865391940 (ďalej Liv.).

60 Podobne ako v prípade Heuneburgu, ktorý tiež býva spájaný s Parene, iba na základe anachronického prepájania Herodotovho textu s dnešnými znalosťami o Dunaji. K Heuneburgu pozri KOCH, John. *Celtic culture: a historical encyclopedia*. Oxford: ABC-Clio, 2006, s. 907. ISBN 9781851094400.

61 Minimálne v Herodotových slovách je zbytočné hľadať odkaz na pohorie. Výslovne hovorí

Ani archeologické nálezy z oblasti južnej Hispánie v polovici piateho storočia pred n. l. žiadne keltské nálezy nenaznačujú.⁶² Herodotova správa o Dunaji, keď odhliadneme od jeho vedomostí o prítokoch na Balkáne, teda pôsobí prinajmenšom rozpačito až zmätene. Je zjavne výsledkom kombinácie správ rôznej povahy. V tomto bode možno súhlasiť s Dobeschom, ktorý predpokladal, že výsledný Herodotov konštrukt o toku Dunaja západnou Európou je výsledkom premiešania správ o prameňoch Dunaja a správ z periplov, ktoré hovoria o Keltoch až pri oceáne.⁶³ Fókajčania a ich kolonisti Massalčania dobre poznali vody okolo Hispánie, a to nielen na stredomorskom, ale i atlantickom pobreží.⁶⁴ Herodotos tiež vedel aj o iných plavbách do Tartessu⁶⁵ a dozaista poznal existujúce dobové periply. Tieto námornícke správy opisovali európske pobrežie z pohľadu plaviacich sa lodí a náznakov toho, že Herodotos niektorý z dostupných periplov použil, obsahuje jeho správa v bode, keď hodologicky kladie orientačné body v ose Heraklove stĺpy – Kynéti – Parene, teda presne tak ako na ne mohli naraziť massalské lode plaviace sa od Gibraltaru pozdĺž pobrežia Hispánie. Herodotos vytvoril na základe týchto správ predstavu, že Kelti, na ktorých území Dunaj pramení, musia žiť až na samotnom konci Európy, z čoho rezultovala jeho predstava o dlhom Dunaji tečúcom celým kontinentom.

Herodotos nie vždy prepája nadobudnuté správy tak odvážne, ako je tomu v tomto prípade. Konal tak podľa všetkého úmyselne, aby mohol vykresliť tok Nílu, ktorý vzbudzoval v gréckom intelektuálnom prostredí značný záujem. Urobil tak na základe svojej analogickej metódy, keď o neznámych veciach usudzoval podľa známych.⁶⁶ Dnes sa môže zdať táto teória nezmyselná, ale v staroveku vládla zakorenená predstava o symetrii a polarite.⁶⁷ Rieky, ktoré ohraničo-

o meste, ale je pravdepodobné, že časom prešlo označenie mesta na pohorie. Zdá sa tak najmä na základe RUFIIUS FESTUS AVIENUS. *O morskem pobreží*. Trans. John Murphy. *Ora maritima or Description of the seacost*. Chicago: Ares Publishing, 1977, v. 558-565. ISBN 0890051755.

- 62 SPINDLER, Konrad. *Die frühe Kelten*. Stuttgart: Reclam, 1983, s. 16. ISBN 3150101369. Keltské vplyvy sa začínajú objavovať v tejto oblasti až v poslednej štvrtine piateho storočia, teda až v období generácie, ktorá prišla po Herodotovi. BERROCAL-RANGEL, Luis. The Celts in the Southwestern Iberian Peninsula. In *Journal of Interdisciplinary Celtic Studies*, 2005, roč. 6, s. 485. ISSN 1540-4889; GREEN, Miranda (ed.). *The Celtic World*. London; New York: Routledge, 1995, s. 538. ISBN 0415057647.
- 63 DOBESCH, Gerhardt. Die Kelten als Nachbarn der Etrusker in Norditalien. In AIGNER-FORESTI, C. (ed.). *Etrusker nördlich von Etrurien*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1992, s. 163. ISBN 9783700119586.
- 64 ROLLER, Duane. *Through the pillars of Herakles: Greco-Roman exploration of the Atlantic Ocean*. New York: Routledge, 2006, s. 6-22. ISBN 9780415372879.
- 65 Zjavne je to v prípade Samčana Kolaia. Hdt. 4. 152.
- 66 Explicitne túto metódu špecifikuje v Hdt. 2. 33.
- 67 K tomu pozri DAN, ref. 4, s. 27-28 i s obsiahlou literatúrou v pozn. 6.

vali sever (Dunaj) a juh (Níl) známeho sveta podľa nej museli tiecť zrkadlovo. Keďže Herodotos nevedel o toku Nílu za prvým kataraktom nič konkrétnejšie, využil dobové znalosti o Dunaji. Na ich základe zrekonštruoval západovýchodný tok rieky takmer celou Európou a svoj výsledok aplikoval na Níl, ktorý tak v jeho mentálnej mape prechádzal celým severným pobrežím Afriky zo západu na východ.⁶⁸

Herodotove znalosti vzbudzujú ešte jednu zaujímavú otázku, a tá sa týka pôvodu jeho vedomostí. Správy o prameňoch rieky mohol mať od gréckych obchodníkov v Itálii alebo z Massalie (dn. Marseille). Znalosti o toku prítokov zrejme pochádzali z Čiernomoria a Itálie. V súvislosti s jeho znalosťami o dolnom toku sa objavila možnosť, podľa ktorej Gréci získali podstatné množstvo správ o Dunaji v priebehu perzskej výpravy za Dunaj v roku 513 pred n. l. Herodotos v súvislosti s výpravou opisuje účasť maloázijských Grékov, ktorí vplávali so svojou flotilou do ústia rieky na vzdialenosť dvoch dní. Tu postavili pontónový most a Peržania ich zanechali pri Dunaji, aby ho strážili.⁶⁹

Herodotos pochádzal z Malej Ázie, kde o tejto udalosti kolovalo dostatok správ. No predpoklad, že práve tento most a pobyt Grékov iba dva dni od mora mohol mať podstatnejší vplyv na grécke vedomosti o oblasti, je neudržateľný. Grécki obchodníci sa pohybovali v 6. a 5. storočí po oboch brehoch dolného Dunaja.⁷⁰ Z konca šiesteho storočia pochádzajú aténske vázy nájdené pri Barboši a v piatom storočí sa objavujú aténske vázy stovky kilometrov od mora.⁷¹ Bezpochyby to boli práve správy pochádzajúce od obchodníkov, ktoré dodnes zaznievajú z Herodotových správ o dolnom Dunaji a nie Dareiova skýtska výprava.

Od 4. storočia pred n. l. po Augusta

Hoci sa Herodotos pri opise dunajského toku v mnohom mýlil a zostával nepresný, disponoval už podrobnými správami o toku Balkánom a vedel i o tom, že rieka pramení na území Keltov. Aby sa Gréci dozvedeli viac podrobností o strednom a hornom toku, museli by sa posunúť ich obchodné záujmy hlbšie do vnútrozemia. No to sa nestalo a vedomosti stagnovali. Eforos (okolo 400 – 330 pred n. l.) preto opakoval iba staršie správy, keď hovoril, že ústie Dunaja má päť ramien⁷² a podobne Aristoteles (384 – 322 pred n. l.) narábala so správami, ktoré sa iba málo líšili od Herodotových. Rieka podľa neho tečie z pohoria Pyrene

68 Hdt. 2. 34.

69 Hdt. 4. 89.

70 PIPPIDI, Denis. *I Greci nel basso Danubio*. Milan : Il Saggiatore, 1971, s. 50-51. ISBN 9603437832.

71 BOARDMAN, ref. 23, s. 259.

72 Strab. 7. 3. 15.

v krajine Keltov (Herodotos hovoril o meste Parene) a tečie celou Európou až do Čierneho mora.⁷³

Zrejme výsledkom nedostatočných znalostí o severozápade Balkánu sa v tomto období rozšírila staršia predstava, že Dunaj neústi iba do Čierneho, ale i do Jadranského mora a vytvára tak súvislú vodnú tepnu naprieč celým polostrovom.⁷⁴ Už v polovici štvrtého storočia sa s týmto mylným predpokladom stretávame v Pseudo-Skylakovom periple (okolo 340 pred n. l.). Tu sa dočítame, že Dunaj tečie územím Istrov, kde sa jeho tok stáča k Egyptu.⁷⁵ Dvojité ústie predpokladali i ďalší. Spomeňme Aristotela,⁷⁶ Theopompa (asi 380 – asi 315 pred n. l.),⁷⁷ Apollónia Rhodského (prvá polovica 3. stor. pred n. l.),⁷⁸ Eratosthena (asi 276 – asi 195 pred n. l.),⁷⁹ Hipparcha (asi 190 – 120 pred n. l.),⁸⁰ či ťažko datovateľné dielko Pseudo-Aristotela známe pod názvom *O neuveriteľných povestiach*.⁸¹

Na základe pár zmienok sa zdá, že teória o dvojitom ústí sa rozšírila v súvislosti s rozprávaním o Argonautoch. Pseudo-Aristoteles, Diodoros i Strabón dokladajú, že to bola práve povesť o Iásonovi vracajúcom sa z Kolchidy po Dunaji do Jadranského mora, ktorá bola v súvislosti s dvojítym ústím podstatným

73 ARISTOTELES. *Meteorológia*. Trans. E. W. Webster. Meterology. In BARNES, Jonathan (ed.). *Complete Works*. Princeton: Princeton University Press, 1991, 1. 13 349a12. ISBN 9780691016511.

74 Už Polybios a na jeho základe Strabón predpokladali, že teóriu o dvojacom ústí Dunaja Eratosthenes prevzal z počutia. Strab. 7. 5. 9.

75 PSEUDO-SKYLAX. Ed. et trans. Graham Shipley. *Pseudo-Scylax's Periplus*. Exeter: Phoenix, 2011, §20. ISBN 9781904675839 (ďalej Ps.-Skylax). Tradícia dvojitého ústia je však omnoho staršia a široko sa rozšírila spojením s bájou o Argonautoch, k tomu nižšie. K tomu, že je tradícia staršia, pozri scholiá k Apollóniovi Rhodskému (4. 282-291), kde sa uvádza, že o dvojitom ústí písal už Aischylos. LACHENAUD, Guy (ed. et trans.). *Scholies à Apollonios de Rhodes*. Paris: Les Belles Lettres, 2010, s. 450. ISBN 9782251742083. Jedna pasáž v texte Herodota (4. 33: hovorí o daroch Hyperborejcov prichádzajúcich k Jadranskému pobrežiu) tiež naznačuje, že o nej vedel, ale zrejme jej neveril, lebo túto možnosť nikde nespomína a pridáva sa iba správ hovoriacich o jednom ústí do Čierneho mora.

76 ARISTOTELES. *Živočíchopis*. Trans. A. V. Thomson. In BARNES, Jonathan (ed.). *Complete Works*. Princeton: Princeton University Press, 1991, 598b. ISBN 9780691016511.

77 Strab. 7. 5. 9.

78 APOLLÓNIOS RHODSKÝ. *Argonautica*. Ed. et trans. Paul Dräger. *Apollonios von Rhodos. Die Fahrt der Argonauten*. Stuttgart: Reclam, 2002, 4. 284-293. ISBN 315018231 (ďalej Apol. Arg.).

79 Strab. 7. 3. 15.

80 Strab. 1. 3. 15.

81 PSEUDO-ARISTOTELES. *O neuveriteľných povestiach*. Trans. L. D. Dowdall. On Marvelous Things Heard. In BARNES, Jonathan (ed.). *Complete Works*. Princeton: Princeton University Press, 1991, §105. ISBN 9780691016511 (ďalej Ps.-Arist.).

argumentom pre celé generácie geografov.⁸² Napriek tomu, že dvojité ústie sa objavuje v súvislosti s bájou, stojí za ním viacero antických predstáv a racionalizácií. Je však otázkou akých. Aké boli grécke východiská v súvislosti s Balkánom a Dunajom, keď Grékom umožnili vytvoriť predstavu o Dunaji prechádzajúcom celý polostrov?

V poslednom období A. Podossinov obhajuje zaujímavú teóriu, podľa ktorej súvisí dvojité ústie s dávnou gréckou predstavou o prepojení Jadranu a Čierneho mora.⁸³ Podossinov predpokladá, že v archaickom období, v čase keď Gréci nepoznali sever Jadranu ani oblasti za Bosporom, považovali obe cesty, či už smerom na sever Jadranu, alebo cez Bospor, za ústia do oceánu, ktorý obmýval celú pevninu. Podossinov k tomu pripája tradíciu, podľa ktorej boli jadranské i bosporské ústia neďaleko, takže Balkán bol na severe spojený so zvyškom Európy iba úzkou šíjou. Cesta loďou z jedného mora do druhého sa tak dala v týchto predstavách uskutočniť za krátky čas. Podossinov ďalej predpokladá, že keď sa v Grécku rozšírili bližšie správy o Čiernom i Jadranskom mori a bolo jasné, že ani Bospor, ani Jadran neústia do všeobmývajúceho oceánu, objavil sa na scéne Dunaj a v gréckych predstavách spojil neďaleké Čierne a Jadranské more. Blízkosť ústia Dunaja k severozápadnému pobrežiu podľa Podossinova ešte podčiarkuje, že obe oblasti sa podobajú v názvosloví *Istria/Istros*. Teória je lákavá hlavne z toho pohľadu, že osvetľuje možné myšlienkové predpoklady, ktoré vytvorili priestor pre vznik bifurkačnej teórie. Predstava o isthme niekde na severe Balkánu, nevelkých rozmeroch polostrova na severe a jeho prepojení vodnou cestou mohla a zrejme skutočne zohrala dôležitú úlohu pri vzniku celého myšlienkového konštruktu bifurkácie, plne ho však nevysvetľuje.

Pre pochopenie vzniku myšlienkového konštruktu o dvojitom dunajskom ústí je potrebné zobrať do úvahy skutočnosť, že vývoj vedomostí zostával naviazaný na správy obchodníkov a tie prichádzali z dvoch strán, z Čierneho mora i z Jadranu. Grécki obchodníci mali od ústia kontakt s tokom Dunaja až po bod, kde sa k nemu napája Sáva, obchod ďalej pokračoval pre danosti krajiny iba popri údolí prítokov Dunaja.⁸⁴ Od Herodota vieme, že Gréci sa vďaka tejto širokej báze ob-

82 Ps.-Arist. §105; DIODOROS. Ed. et trans. Paul Goukowsky. *Diodore de Sicile. Livres XXI – XXVI*. Vol. 2. Paris: Belles Lettre, 2006, 4. 56. 7. ISBN 2251005323 (ďalej Diod.); Strab. 1. 3. 15.

83 PODOSSINOV, Alexander. Verbindung zwischen Schwarzem Meer und der Adriatik durch Ozean und/oder Donau im Weltbild der archaischen Griechen. In TSETSKHLADZE, Gocha – AVRAM, Alexander – HARGRAVE, James (eds.). *The Danubian Lands between the Black Aegean and Adriatic Seas*. Oxford: Oxford University Press, 2015, s. 128. ISBN 9781784911928.

84 DAN, Anca. Between the Euxine and Adriatic Seas: ancient representations of the Ister (Danube) and the Haemus (Balkan mountains) as frames of modern South-Eastern Europe. In

chodných kontaktov s Balkánom dozvedeli o mnohých prítokoch, ktoré sa tiahli až z východných Álp. No nie všetci príjemcovia správ boli natoľko informovaní ako Herodotos. Správy o obchode popri prítokoch Dunaja smerom na západ, teda smerom k Jadranskému moru⁸⁵ vytvorili predpoklady pre vznik tradície o Dunaji vlievajúcim sa až do Jadranu.⁸⁶ Tento predpoklad tiež vytvoril priestor k tomu, aby Gréci hľadali niekde na západe Istrov, teda obyvateľov žijúcich pri rieke Istros.⁸⁷ Hoci prišlo k viacerým pokusom identifikovať prítok Dunaja, ktorý by mohol byť spomínaným fiktívnym zapadobalkánskym ramenom,⁸⁸ výsledky sa overiť nedajú a zrejme najserióznejší prístup je ponechať túto identifikáciu otvorenú. Nakoniec nemuselo vôbec ísť o konkrétnu rieku, ale o správy hovoriace o viacerých riekach, ktoré boli v ľudovom poňatí zjednodušené⁸⁹ a ako také sa dostali zrejme vo štvrtom storočí pred n. l. i do mýtu o Argonautoch.

Mýtku o dvojitém ústí umožnili dlho iba veľmi chabé, o severných častiach prakticky žiadne, správy Grékov o Jadrane.⁹⁰ Do štvrtého storočia pred n. l. mali Gréci o severnejších oblastiach správy iba vďaka roztrateným a zrejme nepočítaným obchodným staniciam⁹¹ a vďaka kontaktu s pobrežnými kmeňmi. V štvrtom storočí pred n. l. sa tento obraz čiastočne napravil. Gréci sa odvažovali stále viac na sever, lákalo ich hlavne protiľahlé italské pobrežie a ústie Pádu.⁹² Posun na sever Jadranu priniesol Grékom kontakt s oblasťami, kde predpokla-

TSETSKHLADZE, Gocha – AVRAM, Alexander – HARGRAVE, James (eds.). *The Danubian Lands between the Black Aegean and Adriatic Seas*. Oxford: Oxford University Press, 2015, s. 134. ISBN 9781784911928.

- 85 Čo dokladajú už spomínané Theompompove a Pseudo-Aristotelove správy o egejskom tovare pri jadranskom pobreží. Navyše, spojenie medzi Jadranom a Čiernym morom cez údolia Sávy, Drávy a Dunaja existovalo od tretieho tisícročia. K tomu pozri BRACCESI, Lorenzo. *Grecita adriatica*. Bologna: Patron, s. 113. ISBN 9788855509350.
- 86 Echo tohto procesu zaznieva u Pseudo-Aristotela, ktorý v súvislosti so severozápadným Balkánom spomína, že je tam kopec Delfinium, z ktorého je vidieť lode odchádzajúce do Čierneho mora. Ps.-Arist. §104.
- 87 Strab. 1. 3. 15.
- 88 V poslednom čase sa napríklad objavil predpoklad, že by mohlo ísť o rieku Tagliamento, SHIPLEY, ref. 48, s. 105 alebo Natisone, DAN, *Between the Euxine*, ref. 84, s. 138.
- 89 Polybios i Strabón tvrdili, že správy o dvojitém ústí boli ľudovo rozšírené. Strab. 7. 5. 9.
- 90 Gréci na dalmátskom pobreží nezakladali kolónie, najsevernejšie grécke osady vznikli na dnešnom ostrove Korčula alebo v oblasti dnešného mestečka Vis. Severnejšie časti východného Jadranu zostávali pre Grékov pre časté piráctvo, nebezpečné kmene a nepriaznivé prístaviská nedostupné. K tomu TIMPE, Dieter. *Mitteleuropa in der Augen der Römer*. In *Bonner Jahrbücher*, 2007 (vyšlo v 2010), č. 207, s. 12. ISSN 3792705028.
- 91 CASTIGLIONI, Maria Paola – LAMBOLEY, Jean-Luc. *Les Grecs en Adriatique, bilan et perspectives*. In MARION, Yolande – TASSAUX, Francis (eds.). *AdriAtlas et l'histoire de l'espace adriatique de VIe s. a. C. au VIIIe s. p. C.* Bordeaux: AUSONIUS, 2015, s. 154-155. ISBN 9782356131454.
- 92 Ibid.

dali domnelých Istrov. Ako prvý ich presne lokalizoval okolo roku 340 pred n. l. Pseudo-Skylax.⁹³ To, že za jeho vedomosťami stoja práve nepresné správy o dvojitom ústí Dunaja, dokladá jeho poznámka, že ich územím prechádza rieka Istros. Ako miestne kmene, ktoré Gréci označili Istrami, pôvodne sami seba nazývali, nevieme.⁹⁴ Presnejšie informácie Gréci o týchto krajoch nezískali a naďalej predpokladali, že Istriou niekde preteká Dunaj.⁹⁵

Omyl o dvojitom ústí Dunaja vyvrátila až rímska expanzia. Po roku 181 pred n. l. Istrovia napadli novozaloženú rímsku kolóniu Aquileu, lebo sa cítili ohrození rímskou rozpínavosťou, ale neuspeli a krátko na to v roku 178 ich rozhodným spôsobom porazili rímske vojská pod velením konzula Aula Manlia Vulsona.⁹⁶ Od nasledujúceho roku Rimania zriaďovali na pobreží pevnosti, lebo kontrola polostrova vyžadovala vojenské posádky. Posun do vnútrozemia bol však iba pomalý. Obdobie intenzívnej romanizácie a vytvárania rímskych kolónií a municípií sa začalo až v polovici prvého storočia pred n. l.⁹⁷ Rimanom muselo byť definitívne jasné, že Dunaj sa nevlieva do Jadranu po Octaviánovej výprave pozdĺž Sávy v rokoch 35 – 33 pred n. l. Tento vývoj znalostí teda trval desaťročia a pozvoľnosť celého procesu v priebehu prvého storočia pred n. l. môžeme sledovať v prameňoch. Zatiaľ čo ešte Cornelius Nepos (prvé storočie pred n. l.) hovoril o dvojitom ústí,⁹⁸ Diodoros Sicílsky (*floruit* 60 – 30 pred n. l.) už mal v podobnom období o toku Istru podrobnejšiu predstavu a protirečil tým, ktorí tvrdili, že jedno z ramien Dunaja sa vlieva do Jadranu. Diodoros pritom explicitne dokladá, že geografický omyl o dvojitom dunajskom ústí vyvrátila až rímska expanzia.⁹⁹ Nové vedomosti sa následne premietli i do mýtu o Argonautoch, ktorí sa už v neskoršom rímskom podaní nedostávajú z Čierneho mora k Jadranu cez Dunaj, ale po osi Dunaj – Sáva – suchozemská cesta.¹⁰⁰

93 Ps.-Skylax §20.

94 PSEUDO-SKYMNOS, ed. et trans. MARCOTTE, Didier. *Géographes Grecs*. Paris: Les Belles Lettres, 2000, 398. ISBN 2251004874 (ďalej Ps.-Skymnos) a Apollodóros z Athén (v tom istom zväzku ako Pseudo-Skymnos F 15 APPENDICE A, MARCOTTE) ich označujú ako Thrákov.

95 Ešte i v časoch, keď bolo jasné, že Dunaj tými končinami nepreteká, si Diodoros Sicílsky (4. 56. 8) a Strabón (1. 3. 15) mysleli, že iná rieka s rovnomenným názvom Istros prechádza priamo Istriou. Žiadna taká rieka však tým krajom netečie, čo dokladá, že informácie o Istrii boli iba málo dostupné.

96 Liv. 41. 1-11.

97 Plin. NH. 3. 19. K rímskej politike v Istrii pozri MATIJAŠIČ, Robert. L'Istria tra Epulone e Augusto. In *Atti della XXI Settimana di Studi Aquieliesi*, 1990, s. 235-251. ISBN 9788888018744.

98 Zaznamenal to Plínius v 3. 127-128.

99 Diod. 4. 56. 7.

100 JUSTINUS, trans. SEEL, Otto. *Weltgeschichte von den Anfängen bis Augustus*. Zürich: Artemis, 1972, 32. 3. 13-14. ISBN 9786760835747.

V Apollóniovej *Argonautike* sa dočítame ešte jeden zaujímavý prvok tradície súvisiacej s riekou. Píše sa tu, že Dunaj pramení v Ripajských horách a Apollónios neprichádza s touto správou ako jediný.¹⁰¹ Správa zjavne pochádza z archaickej tradície,¹⁰² o ktorej však nič bližšie nevieme. V každom prípade sa udržiavala, lebo ešte v druhom storočí pred n. l. nechal Dunaj prameniť niekde pri Čiernom mori Hipparchos.¹⁰³ No zdá sa, že tento omyl nebol až tak rozšírený ako teória o dvojitom ústí, v čom podľa všetkého zohrala úlohu autorita starších autorov ako boli Herodotos a Aristoteles, ktorí uvádzali pramene rieky na západe Európy.

Ani rozširovanie rímskej moci na Balkáne ešte neprineslo úplne presný obraz o celom toku Dunaja. Oblasti nad Alpami zostávali dlho mimo rímsky dosah.¹⁰⁴ V druhom, ale ešte i v prvom storočí pred n. l. tvorili Alpy prirodzenú hranicu.¹⁰⁵ Boli to až výboje Gaia Iulia Caesara, ktoré Rimanov priviedli do oblastí, v ktorých sa dovtedy rímske jednotky neobjavili. Caesar prechodil celú Galiu, nahliadol do Británie i za Rýn a jeho autopsiou nadobudnuté geografické znalosti ešte doplnili správy získané od podmanených alebo spriatelенých kmeňov.

Ako prvý antický autor vôbec označuje rieku názvom Danuvius,¹⁰⁶ čo je názov, ktorý vychádza z označenia horného toku Keltmi.¹⁰⁷ O rieke sa dozvedel od Germánov, ale podľa všetkého nevedel, že Danuvius je tá istá rieka ako Istros, lebo si myslel, že tečie pozdĺž Hercynského lesa (označenie stredoeurópskych pohorí od Álp až po Karpaty) na východ a o nečakanom ohybe Dunaja na území dnešného Maďarska nemal predstavu.¹⁰⁸ V podobnej situácii nachádzame v tom období i Diodora, ktorý na základe nových rímskych geografických údajov tiež

101 Apol. Arg. 4. 285-290. Ripajské pohorie je kultúrno-geografický pojem, ktorý ako iné pojmy tohto typu v antike putoval podľa premien gréckych a rímskych znalostí. Grécky termín *rhipe* označuje ostrý severný vietor a pohorie tak bývalo v predstavách antických autorov vždy spojené so severnými oblasťami. K tomu bližšie RAMIN, Jacques. *Mythologie et géographie*. Paris: Les Belles Lettres, 1979, s. 55. ISBN 2251324534.

102 Tak už Aischylos, podľa textu scholia k Apollóniovi Rhod. 282-291b. (ref. 75).

103 Strab. 1. 3. 15.

104 K tomu TIMPE, ref. 90, s. 11-12.

105 Servius spomína slová predchádzajúcich autorov: *Alpes quae secundum Catonem at Livium muri vice tuebantur Italiam*. SERVIUS. *Komentár k Éneide*. Eds. Georg Thilo, Hermann Hagen. *Servii Grammatici qui feruntur In Vergilii Carmina Commentarii*. Hildesheim: Olms, 1986, 3. vyd., 10. 13. ISBN 9783487077888.

106 Správna latinská forma je Danuvius, nie Danubius. Gréci si názov prispôsobili na Danubios. Brandis, ref. 2, stl. 2103.

107 SCHMID, Wolfgang. Donau. In *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, zv. 6, 1986, s. 15. ISBN 3110104687.

108 CAESAR. *O vojne galskej*. Ed. Otto Seel. *Bellum Gallicum*. Leipzig: Teubner, 1968, 6. 25. ISBN 9783598711275.

vedel o keltsko-rímskom názve Dunuvius (popri grécko-tráckom Istros), ale takisto ako Caesar netušil, že Danuvius/Istros predstavujú jednu rieku.¹⁰⁹

V polovici prvého storočia pred n. l. sa tak dostávajú do antických predstáv ďalšie oblasti dunajského toku. Rímske záujmy na severozápadnom Balkáne umožnili Grékom definitívne odmietnuť dvojité ústie rieky. Na severe sa prvýkrát objavilo i keltské označenie rieky Danuvius, no išlo iba o sprostredkované vedomosti. Rimania sa nedozvedeli o presnom toku rieky na východe, a preto niekoľko desaťročí považovali Danuvius a Istros za dve rozdielne rieky. Presnejšie znalosti o hornom toku a prvé znalosti o strednom toku sa ešte iba mali dostať do antickej percepcie príchodom augustových vojsk k Dunaju.

Augustovo obdobie. Rimania objavujú horný a stredný tok

Rím zostával dlho voči alpským a zaalpským oblastiam nevšímavý. Rímsku politiku tradične určovala stratégia založená na reakcii. Rimania vysielali vojakov tam, kde im hrozilo nebezpečenstvo, vo väčšine prípadov tak iba odpovedali na možné hrozby. No ku koncu republiky Rím pod vedením ambiciózných mužov túto stratégiu zanechal. Výrazne to pocítila Gallia v období Caesarových vojen a tento trend prevzal do svojho portfólia i Caesarov synovec Octavianus/Augustus.

Práve za Augusta prenikli Rimania do oblastí neskorších provincií Raetia, Pannonia a Moesia, teda do oblastí kadiaľ viedli neznáme časti toku Dunaja. Zatiaľ čo po Caesarovi zostali rímske ambície v Gallii usadené na Rýne, Augustus podľa všetkého mieril na územia medzi horným ohybom stredného Dunaja a ústím Vezery.¹¹⁰ Rímske dobovačné vojny išli ruka v ruku s geografickým poznávaním nevyhnutným pre vojenskú taktiku, rozmiestnenie a pohyby vojsk. Spojenie vojenského dobývania a geografického poznávania nakoniec najlepšie dokumentuje jeden z najprominentnejších Augustových veliteľov, M. Vipsanius Agrippa, ktorý zostavil v Ríme prvú veľkú nástennú mapu impéria.¹¹¹ Agrippove poznatky sa stali zdrojom pre mnohých ďalších rímskych autorov, medzi inými i pre Plínia Staršieho.¹¹²

Prehľad toho, ako sa rímske vojská postupne objavovali pri hornom a strednom toku Dunaja začneme zo západu rokom 15 pred n. l., keď Augustus vyslal svojich dvoch nevlastných synov Tiberia a Drusa na sever, aby usporiadali zále-

109 Diod. 5. 25. 4 pre Dunaj, ktorý preteká Galliou a vlieva sa do oceána a 4. 56. 7 pre Ister, ktorý sa vlieva do Čierneho mora.

110 RÜGER, Christoph. Germany. In BOWMAN, Alan – CHAMPLIN, Edward – LINTOTT, Andrew (eds.). *Cambridge Ancient History*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, 10. zv., s. 524. ISBN 0521264308.

111 Plin. NH 3. 17.

112 Plin. NH 4. 81.

žitosti v Alpách. Tiberius sa po úspechu v alpskej oblasti obrátil k Bodamskému jazeru, ktoré preplavil na lodiach.¹¹³ Následne podľa Strabóna prešiel za jeden deň trasu od jazera k prameňom Dunaja. Čo presne pod nimi myslí, ale nie je jasné. S najväčšou pravdepodobnosťou nejde o pramene v dnešnom zmysle, v každom prípade sa dostal do oblasti, kde tok začína a pramene Dunaja tak nadobudli na mentálnej mape antických autorov svoje miesto po tom, čo stáročia putovali po rôznych končinách celej Európy. Znalosť o prameňoch rieky sa rozšírila rýchlo po celom antickom svete. O prameňoch v oblasti Álp sa dozvedel už Dionýsios Halikarnasský (asi 60 – po 7 pred n. l.),¹¹⁴ Strabón určil, že sa nachádzajú neďaleko Bodamského jazera, územia Svébov a Hercynského lesa.¹¹⁵ Plínius Starší lokalizoval pramene na územie Germánov, k pohoriu Abnoba, oproti galskému mestu Raurikum. Pohorie Abnoba býva na základe Plínia, Tacita, Aviena a rímskych nápisov asociované s Čiernym lesom.¹¹⁶ O Abnobe v súvislosti s prameňmi Dunaja hovorili i neskorší autori ako Klaudios Ptolemaios a Dionýsios Periegetés (obaja 2. stor.).¹¹⁷

Oblasť Raetie sa za Augusta ešte nestala v plnom zmysle provinciou, ale horný tok Dunaja touto oblasťou sa stal dobre známy. Znalosti zabezpečil nielen pohyb vojsk v regióne, ale i budovanie ciest, keď už Drusus začal s úpravou a výstavbou cestných sietí medzi Pádrom a Dunajom, z ktorých sa neskôr vyvinula Via Claudia Augusta.¹¹⁸

113 CASSIUS DIO. *Rímske dejiny*. Prekl. Leonhard Tafel. *Römische Geschichte*. Wiesbaden: Marix, 2012, 1. 54. 22. ISBN 9783865392930 (ďalej Cass. Dio); Strab. 7. 1. 5; VELLEIUS PATERCULUS. *Rímske dejiny*. Ed. et trans. Marion Giebel. *Historia Romana*. Stuttgart: Reclam, 1989, 2. 95. 1. ISBN 3150085667 (ďalej Vell. Pat.).

114 DIONÝSIOS HALIKARNASSKÝ. *Rímske starožitnosti*. Ed. et trans. Earnest Cary. *Roman Antiquities, VII*. Cambridge: Harvard University Press, 1950, 14. 1. 1. ISBN 9780674994010.

115 Strab. 4. 6. 9. Brandis (ref. 2, stl. 2115) predpokladal, že Strabón považoval za jeden z prameňov i Bodamské jazero.

116 TACITUS. *Germánia*. Ed. et trans. Allan Lund. *Tacitus. Germania*. Heidelberg: Carl Winter, 1988, I. 1; DIONÝSIOS PERIEGÉTÉS. *Opis obývaných krajín*. Ed. et trans. Paul van de Woestijne. *Descriptio orbis terrae*. Brugge: Le Tempel, 1961, 437. ISBN 0824077660 (ďalej Dio. Per.); k nápisom pozri HEINZ, Werner – WIEGELS, Reiner. Der Diana Abnoba Altar in Badenweiler. In *Antike Welt*, 1982, roč. 13, č. 4, s. 37-43. ISSN 0003-570X. Slovo je keltského pôvodu a Gréci i Rimania ho prebrali, k tomu ZIEGLER, Sabine. Bemerkungen zum keltischen Toponym Abnova/Abnoba. In *Historische Sprachforschung*, 2003, roč. 116, č. 2, s. 290-4. ISSN 0935-3518. Ale Klaudios Ptolemaios používa v *Geografii* termín *Abnoba mons* na označenie reťaze pohorí. Ptol. 2. 11. Tiež je pozoruhodné, že Ammianus Marcellinus už tento termín v neskoršom období nepoužíva a Čierny les označuje ako *Marcianae silvae*. Amm. Marc. 22. 8. 2.

117 Ptol. 2. 11. 5 a Dio. Per. v. 430-3.

118 WOLFF, Hartmut. Raetia. In BOWMAN, Alan – CHAMPLIN, Edward – LINTOTT, Andrew (eds.). *Cambridge Ancient History*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, 10. zv., s.

Ďalej na západ pretekal Dunaj oblasťou Norického kráľovstva, ktoré už stáročia priťahovalo pozornosť Rimanov svojimi zásobami železnej rudy. Rimania odtiaľ dovážali už od čias strednej republiky železo a keď sa Norické kráľovstvo zúčastnilo v roku 16 pred n. l. spolu s Pannoncami vpádu do Istrie, neprepásli príležitosť. Ešte v tom roku útok odrazili a o rok nato spravili z kráľovstva klientský štát.¹¹⁹

Približne od dnešnej Viedne až po Železné vráta sa tiahne stredný tok Dunaja. Octavianus tu bol aktívny ešte pred bitkou pri Actiu. V rokoch 35 – 33 pred n. l. pripútal k Rímu časť populácie žijúcej pozdĺž Sávy¹²⁰ a o niekoľko rokov nato sa objavili rímske jednotky južne od Dunaja opäť. Macedónsky prokonzul M. Licinius Crassus tiahol v roku 29 pred n. l. oblasťami neskoršej provincie Horná Moesia a jeho ťaženie, ktoré sa pretiahlo i na rok 28 pred n. l., bolo pomerne úspešné. Crassus hneď prvý rok zvíťazil nad Bastarnami neďaleko Dunaja pri rieke Ciabrus (dnešná Cibrica v severnom Bulharsku). No postupné rímske zásahy do oblasti pokoj nepriniesli a koncom druhého desaťročia Rimania opäť zasahovali.¹²¹ Roku 13 pred n. l. viedol vojsko Agrippa a po jeho smrti Tiberius. Roku 12 pred n. l. sa dokonca v Aquiley objavil už i sám Augustus¹²² a Tiberius zvíťazil nad Pannoncami niekde medzi Sávou a Drávou.¹²³ O rok nato bola zriadená provincia Illyricum, ktorá obsiahla Dalmáciu i Pannoniu¹²⁴ a jej hranicou bol pri Sirmiu Dunaj, smerom na sever Dráva.¹²⁵ Mimo rímsky obzor nezostala ani oblasť dunajského ohybu v dnešnom Maďarsku. V roku 8 pred n. l. obsadil krajinu pozdĺž stredného toku medzi Drávou až po ohyb Sextus Appuleius.¹²⁶ K strednému Dunaju smerovali i ďalšie výpravy. Rimania sa objavili severne od Drávy medzi rokmi 5 až 2 pred n. l., keď Domitius Ahenobarbus prešiel celou

540. ISBN 0521264308.

119 K obsadeniu Norica napr. SCHWARCZ, Andreas. Das Werden des römischen Donaugrenze. In SCHWARCZ, Andreas – SOUSTAL, Peter – TCHOLAKOVA, Antoaneta (eds.). *Der Donaulimes in der Spätantike und im Frühmittelalter*. Wien: LIT Verlag, 2016, s. 5. ISBN 9783643506894.

120 Cass. Dio 1. 24. 4.

121 Cass. Dio 54. 24. 3.

122 MÓCSY, András. *Pannonia and Upper Moesia*. London; Boston: Routledge, 1974, s. 34. ISBN 9780710077141.

123 Vell. Pat. 2. 96.

124 Cass. Dio 34. 4; Mont. Ancyr. 30 pre text napr. http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Augustus/Res_Gestae/5*.html [cit. 2017-06-11].

125 KOVÁCS, Péter. *History of Pannonia during the Principate*. Bonn: Habelt, 2014, s. 29. ISBN 9783774939189.

126 SCHWARCZ, ref. 119, s. 5-6; WILKES, John. The Danubian and Balkan Provinces. In BOWMAN, Alan – CHAMPLIN, Edward – LINTOTT, Andrew (eds.). *Cambridge Ancient History*. 10. zv. Cambridge: Cambridge University Press, 1996, s. 551. ISBN 0521264308.

Pannoniou a roku 6 n. l. sa Rimania vybrali cez Pannoniu na výpravu proti Markomanom vedených Marobudom.¹²⁷ Tiberius v tom období prezimoval v tábore Carnuntum pri Dunaji.¹²⁸ Zrejme v tomto období sa Rimania dostali prvýkrát i do oblasti okolo Devína.¹²⁹ Ďalej na juhovýchod, v oblasti Železných vrát, zaistil pre Rimanov územie až po Dunaj Lentulus.¹³⁰

Dovtedy neznáme časti Dunaja sa dostali do pozornosti antickej geografie a literatúry. Zatiaľ čo do obdobia vlády Augusta bol známy v podstate iba dolný tok a južné oblasti stredného toku, po ňom sa znalosti o Dunaji prakticky zdvojnásobili. Rimania síce ešte v jeho období nevytvárali na hornom a veľkej časti stredného toku provincie, pozdĺž celého toku sa však pohybovali legionári a vznikali dočasné tábory.¹³¹ Nesmierny pokrok v poznávaní Dunaja si dobre uvedomovali i súčasníci Augusta.¹³²

Po objavení celého toku Rimanmi už bolo jasné, že Danuvius a Istros sú jedna a tá istá rieka. Priam symbolicky prichádza prvýkrát k tejto rekonsiderácii práve v politickom životopise muža, ktorý sa o poznanie celého toku zaslúžil najviac – ide o cisára Augusta a jeho politický životopis *Činy božského Augusta*. Text životopisu bol rozšírený po celej ríši v podobe nápisov. Najznámejší a najlepšie zachovaný exemplár pochádza z dnešnej Ankary (*Monumentum Ancyranum*). Ankarský nápis, podobne ako aj iné nápisy na východe ríše, bol vyhotovený v latinskej i gréckej verzii. Zatiaľ čo latinský text požíva v súvislosti s Dunajom názov Danuvius, v gréckej mutácii sa objavuje Istros.¹³³

Rieka tak získala dve mená a spôsob narábania s nimi bol rozličný. Napríklad básnici oba názvy voľne striedali. Pre Augustovho súčasníka Ovídia (43 pred

127 Vell. Pat. 2. 110; Tac. Ann. 2. 46. K tomu aj MUSIL, Jiří. Keltové a Germáni v Caesarovč a Augustovč pojetí. Vojenské obsazování zaalpských oblastí. In DROBERJAR, Eduard – LUTOVSKÝ, Michal (eds.). *Archeologie Barbarů 2005*. Praha: Ústav archeologické památkové péče středních Čech, 2006, s. 211. ISBN 8086756114.

128 Vell. Pat. 2. 109. 5. Carnuntum neležalo na mieste neskoršieho známeho legionárskeho tábora, jeho poloha je však nejasná. KOVÁCS, ref. 125, s. 31.

129 PIETA, Karol – PLACHÁ, Veronika. Die Ersten Römer im nördlichen Mitteldonauraum im Lichte neuen Grabungen in Devín. In FISCHER, Thomas – TEJRAL, Jaroslav – PRECHT, Gundolf (eds.). *Germanen beiderseits des spätantiken Limes*. Köln; Brno: Archäologisches Inst. der Univ. zu Köln, 1999, s. 179-205. ISBN 9788086023151.

130 FLORUS. *Rímske dejiny*. Ed. et trans. Günter Laser. *Römische Geschichte*. Darmstadt: Wiss. Buchgesellschaft, 2005, 2. 28-29. ISBN 3534181220.

131 Dunaj bol z veľkej časti zaistený vojensky už za Augusta. Z konca jeho vlády a začiatku Tiberiovej pochádzajú nálezy vojenských táborov od Raetie až po Moesi. SCHWARCZ, ref. 119, s. 6-7.

132 Vyjadruje to explicitne Strabón, nadšený ohromným pokrokom, ktorý nastal napríklad už len v poznaní kmeňov obývajúcich rieku. Strab. 2. 5. 12.

133 Mont. Ancyr. 30.

n. 1. – 17/18 n. 1.) bola rieka dvojmenná¹³⁴ a názvy preto voľne vymieňa. Častejšie však siahol po označení Istros (lat. Hister), ale ani v tom nebolo augustovské obdobie jednotné, lebo napríklad v anonymnej skladbe *Consolatio ad Liviam* sa objavuje iba Danuvius.¹³⁵ Autori odborných prác zvykli upozorňovať, že horný a stredný tok sa nazýva Dunaj a dolný Istros.¹³⁶ No zostávali nejednotní v určení presného bodu, kam až siaha tok označovaný ako Dunaj a kde začína tok známy ako Istros. Strabón považoval za dolný tok územie obývané Gétmi.¹³⁷ Pre Plínia bolo hraničným bodom názvoslovia miesto, kde rieka vchádza do Illyrie.¹³⁸ Appianos hovoril v tejto súvislosti o sútoku Sávy s Dunajom¹³⁹ a Klaudios Ptolemaios považoval za hraničný bod až Axiopolis.¹⁴⁰ V neskoršom období sa hovorilo aj o Noviodune na Istre.¹⁴¹

Môže sa to zdať paradoxné, ale antickí autori plne nevyjasnili otázku ústia rieky, a to i napriek tomu, že práve ústie Dunaja spoznali grécki obchodníci ako prvé. Zrejme v dôsledku obrovskej rozlohy dunajskej delty sa objavili rôzne počty ramien, ktorými sa rieka vlieva do Čiernomoria. Zatiaľ čo staršia tradícia a niektorí z nej vychádzajúci neskorší autori hovorili o piatich ramenách,¹⁴² Plí-

134 „Stat vetus urbs, ripae vicina binominis Histri ...“ [„Stojí staré mesto pri brehu dvojmenného Histru ...“]. OVIDIUS. *Listy z Pontu*. Ed. et trans. Arthur Wheeler. *Tristia. Ex Ponto*. Cambridge: Harvard University Press, 1939, 1. 8. 11. ISBN 9780674991675 (ďalej Ovid. Ex Ponto).

135 OVIDIUS. *Consolatio ad Liviam*. Ed. et trans. Hermann Rupprecht. *Consolatio ad Liviam – Trostgedicht für Livia*. Mitterfels: Franz Stolz, 1982, v. 387. Bez ISBN. Pre dátáciu diela do augustovského obdobia pozri RICHMOND, John. *Consolatio ad Liviam*. In *Der Neue Pauly*. Band 3. Stuttgart: Metzler, 1997, stl. 133. ISBN 3476014738.

136 Strab. 7. 3. 13 alebo Plin. NH 3. 146-149.

137 Strab. 7. 3. 13.

138 Plin. NH 3. 146-149.

139 APPIANOS. *Rímske dejiny*. Ed. et trans. Ludwig Goukowsky. *Appien. Histoire romain*. Paris: Bude, 1997, Illyr. 22. ISBN 0674990021.

140 Ptol. 3. 10. 1. Ptolemaiove údaje prebral i TZETZES, Chiliades, dostupné online <https://archive.org/details/TzetztesCHILIADES> [cit. 2017-06-19].

141 *Anonymi geographiae expositio compendiaría* 9, MÜLLER, Carl. (ed.). *Geographi Graeci Minores II*. Parisiis: Institutii Francieci Typographis, 1882.

142 POMPONIUS MELA. *Miestopis*. Trans. Frank Römer. *Description of the World*. Ann Arbor: University of the Michigan Press, 1998, 2. 63. ISBN 9780472107735. Na staršiu tradíciu nadviazal ešte v druhom storočí i ARRIANOS. *Periplus Ponti Euxini*. Ed. et trans. Alain Silberman. *Arrien. Périple du Pont-euxin*. Paris: Les Belles Lettres, 1995, §§20, 24. ISBN 2251004467 a tiež v diele ARRIANOS. *Ťaženie Alexandra Veľkého*. Ed. et trans. Gerhard Wirth. *Der Alexanderzug. Indische Geschichte*. München; Zürich: Artemis Verlag, 1985, 1. 3. ISBN 3760816495. K tomu i SILBERMAN 1995, s. 59, pozn. 224. K ústiu Dunaja v antickej literatúre pozri bližšie PANIN, Nicolae. A new Attempt at identifying the Danube Mouths as described by the Ancients. In *Dacia*, 1983, roč. 27, č. 1-2, s. 175-184. ISSN 0070-251X.

nius a ďalší o šiestich ramenách¹⁴³ a iní, hlavne v rímskom období, o siedmich ramenách.¹⁴⁴

Na základe spomínaných správ je zjavné, že Augustovo obdobie znamenalo definitívny prielom v poznávaní celého toku. Antický človek si uvedomil, že Danuvius a Istros sú jedna a tá istá rieka. Prišlo k objaveniu prameňov, prítokov, bola ujasnená dĺžka toku, možnosti dopravy a etnické zloženie pozdĺž rieky.

Stručný záver

Poznatky o rieke sa posúvali, pokiaľ nepočítame záverečnú fázu v období Augusta, iba pomaly a v niekoľkých fázach. Tie sa dajú zhrnúť nasledujúcim spôsobom:

Napriek uvedenému nárysu vedomostí zostali mnohé otázky nevyjasnené. Poznatky o Dunaji neboli homogénne. Šírili sa rôzne tradície a autori museli často narábať s protichodnými správami. Iba málokto disponoval spoľahlivými informáciami o celej dĺžke toku. Relevantné informácie zostávali rozkúskované a premiešané so staršími prekonanými poznatkami. Len tak si napríklad možno vysvetliť, že Strabón uvádza na rôznych miestach svojej *Geografie* rôzne prítoky Dunaja,¹⁴⁵ či to, že Pomponius Mela ešte i v čase, keď už Rímania poznali celý stredný Dunaj, siahol po staršej tradícii a hovoril o dvoch ústiach Dunaja do Jadranu a Čierneho mora,¹⁴⁶ alebo nakoniec i to, že ešte i Plínius Starší počítal¹⁴⁷ s podzemnými kanálmi, ktorými mal byť Dunaj spojený s Jadranským morom.¹⁴⁸

143 Plin. NH 4. 79; Tac. Germ. 1; Ptol. 3. 10. Títo autori síce hovoria o šiestich, ale tiež spomínajú, že ústie označované ako *Peuke* pretína rovnomenný ostrov na dve ramená (podľa Tacita sa jedno stráca v močiaroch), takže v tomto zmysle hovoria o siedmich. K tomu už Brandis, ref. 2, stl. 2118.

144 OVIDIUS. *Žalospevy*. Ed. et trans. Arthur Wheeler. *Tristia. Ex Ponto*. Cambridge: Harvard University Press, 1939, 2. 189. ISBN 9780674991675.

145 Strab. 4. 6. 9-10 *contra* 7. 5. 2.

146 Pomp. Mela. 2. 63.

147 Plin. NH. 9. 20. 53. Zrejme reziduom Theopompovej tézy, že Egejské a Jadranské moria sú spojené s kanálmi.

148 Za prehliadnutie celého textu a cenné postrehy ďakujem dr. Petrovi Bystrickému z Historického ústavu SAV a doc. Pavlovi Valachovičovi z Univerzity Komenského v Bratislave.

Obdobie	Poznatky o Dunaji
8. stor. pred n. l.	- prvé výpravy do oblasti Čierneho mora, Dunaj ešte nie je súčasťou gréckeho geografického priestoru
7. stor. pred n. l.	- Gréci podrobne spoznávajú západné pobrežie Čierneho mora a oboznamujú sa s ústím Dunaja - od miestnych kmeňov prijímajú názov rieky Istros, ktorý sa rýchlo rozšíri po celom gréckom svete - spoznávajú časť vnútrozemia a na základe týchto znalostí budujú neďaleko ústia prvú osadu
6. stor. pred n. l.	- znalosti o toku Dunaja siahajú desiatky kilometrov do vnútrozemia Dobrudže
5. stor. pred n. l.	- Gréci majú podrobné znalosti o celom dolnom toku - podľa všetkého vďaka správam gréckych obchodníkov v Itálii sa dostávajú k správam o prítokoch Dunaja z východných Álp - buď z Itálie, alebo z gréckej Massalie (dn. Marseille) pochádza správa o prameňoch na území Keltov - Herodotos (alebo jeho zdroj) vytvára na základe správ o prameňoch Dunaja na území Keltov a správ z periplov predstavu o Dunaji tiahnucom sa celou Európou
4. – 1. stor. pred n. l.	- grécky tovar prúdi pozdĺž Dunaja až po sútok so Sávou, následne sa popri jeho prítokoch dostáva k Jadranu; tovar putuje i opačným smerom a zrejme správy o lodiach odchádzajúcich s tovarom smerujúcim do Čierneho mora dali vzniknúť predstave o ďalšom dunajskom ramene, ktoré ústi do Jadranu - grécke lode sa plavia popri pobreží celého Jadranu a prichádza k lokalizácii Istros na severné pobrežie a okolité vnútrozemie - šíri sa archaická teória o prameňoch Dunaja pri Čiernom mori - Caesar sa dozvedá o mohutnej rieke Danuvius, ale ešte nevie, že ide o Istros
Prelom letopočtu a prvé storočie n. l.	- v dôsledku posúvania rímskeho vplyvu za Augusta sa revolučne mení predstava o Dunaji; rímske légie sa počas výprav dostali k podstatným úsekom horného i stredného toku, v dôsledku čoho Dunaj získava svoju podobu a je zrejmé, že Danuvius a Istros sú jedna a tá istá rieka - pramene Dunaja sú lokalizované do pohoria Abnoba neďaleko Bodamského jazera - Rimania spoznávajú etnické zloženie obyvateľstva pozdĺž toku rieky - počet prítokov sa odhaduje na 60, je známa forma dopravy na rieke a upravuje sa počet ramien v ústí na sedem

ANTIKES KENNENLERNEN DER DONAU VOM 8. JHD. VOR CHR.
BIS ZUM 1. JHD. NACH CHR.

MICHAL H A B A J

Die vorgelegte Studie setzte sich mit den wichtigen Phasen des Kennenlernens der Donau in der Antike von den ersten Berührungen bis zum ersten Jahrhundert nach Christi auseinander. Die zeitliche Festlegung entspricht den ersten Zügen der Griechen ins Schwarze Meer und den römischen Feldzügen unter Augustus. Der Autor der Studie benannte einige wesentliche Phasen des ganzen Prozesses. Die Griechen lernten in der ersten Hälfte des siebten Jahrhunderts den Bereich der Mündung der Donau kennen und in der zweiten Hälfte gründeten sie nicht weit von hier entfernt die erste Kolonie Istros. Die folgenden Jahrhunderte verbreiteten sich die griechischen Produkte bis zum Zusammenfluss mit der Save, in Folge dieser Kontakte lernten die Griechen den gesamten unteren Fluss kennen. Da das Adriatische Meer und der nordwestliche Balkan lange Zeit eine Unbekannte blieben, verbreitete sich in Folge der Handelskontakte mit dem System der Trogtäler im vierten Jahrhundert die ältere Vorstellung über die doppelte Mündung des Flusses. Den oberen und mittleren Fluss lernte die Antike erst Dank Augustus kennen, dessen Feldzüge die Legionen zu den wesentlichen Sequenzen des Donauflusses führten. Die Frage der doppelten Mündung wurde definitiv geklärt, die Römer erkannten, dass Danuvius und Istros ein und derselbe Fluss sind und Dank Tiberius kam es auch zu einer genaueren Lokalisierung der Quellen. Der Autor berührte auch das Problem der Lokalisierung der Nebenflüsse der Donau von Herodot und der archaischen Vorstellung über die Quellen des Flusses am Schwarzen Meer. Die Analyse der Ereignisse und Zusammenhänge die die einzelnen Phasen des Kennenlernens gründeten wird in der Studie mit Rücksicht auf das System der zeitgenössischen mentalen Vorstellungen geführt. Angewandt wurden antike Quellen, epigraphische und archäologische Quellen.

Doc. Michal Habaj, PhD.
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave
Nám. J. Herdu 2, 917 01 Trnava
e-mail: michal.habaj33@gmail.com